

Takvim
190218

0526



01 Temmuz 2021

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

LES CALENDRIERS DE L'ARABIE PRÉISLAMIQUE

Christian Julien Robin

CNRS, Paris, membre de l'Institut

Abstract Des progrès importants ont été accomplis au cours des dernières décennies dans la connaissance des calendriers de l'Arabie préislamique, qui peuvent être classés en trois ensembles. Dans le nord-ouest de la péninsule, on utilisait le calendrier naba'téen (sans doute lunaire avec corrections) et l'ère de la province romaine d'Arabie (fondée sur une année solaire). Un autre calendrier que l'on peut appeler « arabe préislamique » est attesté à Najrān ; il est probable qu'il était en usage dans une grande partie de l'Arabie désertique ; l'ère associée était encore celle de la province romaine d'Arabie. Ce sont enfin les divers calendriers de la Sudarabie utilisés soit avec un éponyme aux périodes anciennes soit avec une ère propre après le début de l'ère chrétienne.

Parmi ces calendriers de la Sudarabie, deux ont servi de modèle régional : d'abord celui de Saba' qui copiait celui de Babylone, ensuite celui de Ḥimyar qui imitait celui de Saba'. Il est assuré que ce calendrier de Ḥimyar était encore lunaire, avec l'ajout régulier d'un mois additionnel (pour compenser l'écart de 11 jours entre les 12 mois lunaires et l'année solaire) en 548 de l'ère chrétienne. On peut en induire que tous les calendriers sudarabiques étaient lunaires avec corrections.

Les données factuelles transmises par la tradition savante arabomusulmane sur le calendrier de Makka permettent de supposer que ce calendrier était lui aussi lunaire avec des corrections, jusqu'à la réforme proclamée par Muḥammad en 10 h. Son modèle était probablement le calendrier du royaume de Ḥimyar qui dominait directement ou indirectement le Ḥijāz depuis le 4^e siècle.

L'hypothèse de Caussin de Perceval selon laquelle le calendrier meccquois était lunaire, mais très imparfaitement corrigé, avec une dérive d'un jour chaque année, repose sur des postulats et des arguments dont la fragilité est désormais assurée. La vraisemblance est beaucoup plus grande que ce calendrier suivait celui de Ḥimyar et ne dérivait pas.

Keywords Arabie / Arabia, Antiquité tardive / Late Antiquity, Calendrier / Calendar, Temps / Time, Ḥimyar, Makka, Arabes préislamiques / Pre-Islamic Arabs

19. YÜZYIL BELGELERİNDE HİCRÎ TAKVİM SORUNU:

Hicrî Tarihler Doğru Zamanı Mı Gösterir?

ALİ AKYILDIZ

19. YÜZYILDA TAKVİM SİSTEMİNİ DÜZENLEMELERİN AMACIYLA BAZI TEŞEBBÜSLERDE BULUNAN OSMANLI DEVLET ADAMLARININ BU AMACA YÖNELİK EN ÖNEMLİ GİRİŞİMLERİ RUMÎ TAKVİMİ MALÎ MUHASEBELERDE HİCRÎ TAKVİMİN YERİNE İKAME ETMEYE YÖNELİKTİ. YAZI BOYUNCA YAZAR BELGELERİN ÜZERLERİNDE BULUNAN HİCRÎ TARİHLERİN MAHİYETİNİ VE BUNLARIN NE DERECEYE KADAR GÜVENİLİR OLABİLDİKLERİNİ SORGULAMAKTADIR.

Türkler, Orta Asya'dan başlayıp bugünkü Anadolu coğrafyasında kök saldıkları uzun tarihleri boyunca 12 Hayvanlı Türk Takvimi'nden, hicrî, Celâlî, Rumî ve milâdî takvimlere kadar ay veya güneş yılı esaslı olarak farklı takvimler kullanmışlardır. Bu uzun takvim serüvenini incelemek, bu takvimleri tanıtmak, eksiklikleriyle sorunlarına değinmek veya zamanı hesaplamak bu yazının amacı, ilgisini ve kapsamı dışındadır; zamanı hesaplamak ve ayrıntılardaki sorunların hangi nedenlerden kaynaklandığı hususlarında söz söylemek, bir tarihçi olarak haddimizi aşmamız anlamına gelir. Dolayısıyla bu yazının amacı, Tanzimat döneminden itibaren bazı Osmanlı aydın ve bürokratlarının hicrî takvimin yetersizliklerini görerek daha az hatalı olan güneş yılını esas alacak yeni bir takvim oluşturma çabalarına kısaca değindikten sonra asıl inceleme konusu olan tarihçilerin hicrî tarih verileriyle ilgili karşılaştıkları çelişiklere ve problemlere dikkat çekerek bu problemleri tanımlamak ve çözümüne yönelik bazı öneriler getirmekle sınırlı olacaktır.

Bu önemli sorunu incelemeye başlamadan önce problemin zeminine, Osmanlı bürokrasisinin 19. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren yeni bir takvim arayış girişimlerini, yani takvim sorununa makro düzeyde bir göz geçirmek yararlı olabilir. Diğer devletlerle ticarî ve siyasî ilişkilerin artık iyice geliştiği 19. yüzyılda takvim sistemini düzenlemek maksadıyla bazı

teşebbüslerde bulunan Osmanlı devlet adamlarının bu amaca yönelik olarak attıkları en önemli adımlardan biri, Tanzimat'ın ilânından hemen sonra Rumî takvimi malî muamelelerde hicrî takvimin yerine ikame etmeye yönelik yaptıkları düzenlemedir. Mart 1841 tarihinden itibaren öncelikle taşradan başlatılan bu uygulama, daha sonra merkez muamelelerine doğru genişletilir; 13 Haziran 1842 tarihinden itibaren memur maaş ödemeleriyle maliyenin bütün gelir ve gider muameleleri güneş yılını esas alan Rumî takvime göre yapılmaya başlanır. Zaman zaman bazı aksamlar yaşansa da bir süre sonra sistemin nispeten oturduğu anlaşılıyor.¹

YENİ TAKVİM ARAYIŞLARI

Hicrî takvimin yetersizliğinden ve sorunlarından kaynaklanan bu tür girişimler sonraki yıllarda ara sıra gündeme getirilirse de 1917 senesine kadar bir sonuca bağlanamaz; bu dönemde konuyla ilgili zikre değer çalışma yapanların başında Ahmed Cevdet Paşa gelir. Cevdet Paşa'nın bu sorunu gündeme getirme nede- ni, 1839 yılı (hicrî 1255) sıvış yılı (ortadan kaybolmak)² olduğu halde bunun bürokrasi tarafından unutulup düzeltilmemiş ve her iki takvimin de normal seyri- de yürütülmüş olması ve yaklaşan 1872 yılının (hicrî 1288) da sıvış yılı olması nedeniyle buna karşı bir ön- lem alınıp hicrî takvim ile Rumî takvimin aralarının açılmaması amacına yöneliktir; ancak, aşağıda belirtileceği gibi, 1872 yılı için de herhangi bir tedbir alınmadığı için iki takvim arasındaki açık iki yıla çıkar.

Cevdet Paşa'nın deyimiyle Osmanlı bürokrasi- sinin kullandığı malî sene, ayları Rumî ve yılları ise hicrî takvime göre adlandırılan itibarî bir sene idi. Bilindiği gibi, sıvış yılının ortaya çıkma nedeni, Rumî takvim (365 gün) ile hicrî takvim (354 gün) arasındaki 11 günlük farkın 33 yılda bir, bir Rumî yılı boşa çıkar- masıydı.³ Hem 1839 hem de 1872 yıllarında meydana gelen bu birer yıllık fark kaldırılıp seneler eşitlenmediği için normalde her iki takvimin aynı yılı nitel- meleri gerektiği halde hicrî takvim ile Rumî takvim arasında, örneğin 1 Muharrem 1293/16 Kânunîsânî 1291 gibi iki senelik bir fark meydana gelir.⁴ Rumî senenin hicrî yılı bu şekilde iki yıl geriden takip et- mesi bürokraside ve uygulamada bazı karışıklıklara neden olur. Oysa, söz konusu iki sıvış yılı atlanmayıp

0817



Cevdet Paşa

takvimler eşitlenmiş olsaydı, bu örnek, 1 Muharrem 1293/16 Kânunîsânî 1293 şeklinde olacak ve memur ve insanların zihinlerinde yıl tanımlarıyla ilgili oluşma- sı muhtemel çelişki ve ikilemler de bu şekilde bertaraf edilebilecekti.

Yaklaşan 1872 (hicrî 1288) sıvış yılına karşı önlem alınması için 1870 yılında *Takvimü'l-Edvâr* isimli bir kitapçık kaleme alan⁵ Cevdet Paşa, maliye bürokrasi- ninin tekliflerini dikkate almamasından dert yanar. Bununla birlikte sorun devam ettiği için daha sonra konu bir şekilde bürokrasinin gündemine de gelir ve mütercim Şehbazyan, Rasathane Müdürü Coumbary, Mekteb-i Harbiye Hocası Miralay Tevfik, Divan-ı Ahkâm-ı Adliye Üyesi Vartan, Müneccimbaşı Tahir Efendi ile Ahmed Cevdet Paşa'dan oluşan bir komisyon hicrî takvimin düzenlenmesi için çalışmalarına başlar.⁶ Kurulan komisyonun tam adı *Tayin-i Tarih Komisyonu*'ydü.⁷

Komisyon, hazırladığı bir tutanakla hicrî takvi- min 365 günlük güneş yılı esasına göre düzenlenerek oluşturulacak yeni bir takvimle (*sene-i şemsîyye-i hicriyye*) ilgili önerilerini sadarete sunarsa da bu tek- lif hükümet tarafından benimsenip yürürlüğe konul- maz. Cevdet Paşa, "müceddeden bir sene-i şemsîyye-i hicriyye vaz' olunmadıktan başka Hulefay-ı abbâ- siyye'den mevriis olan ve her otuz üç senede bir ker- re tashih oluna-gelen sene-i maliyyemiz yanlış olarak yürüdü gitti ve hakikat-ı hâlde mahv olup bitti. Ma'a-

hazâ yine kâğıtlar üzerinde yazılıp gitmekte ve yan- lışlığı sene be-sene tezâyüd etmektedir" sözleriyle iki takvim arasındaki farkın açılmasına vurgu yaparak bu konuyla ilgili yaşadığı hayal kırıklığını dile geti- rir.⁸ Bununla birlikte Cevdet Paşa ile komisyon üye- lerinin hicrî takvimin neden olduğu genel problemler üzerinde yoğunlaştığının ve aşağıda söz konusu edilecek olan yanlışlık ve ayrıntılara değinmediğinin belirtilmesi gerekir.

Takvim konusundaki esas ciddi girişimler, II. Meşrutiyet'in ilânı sonrasında ve devletin siyasî ve iktisadî olarak Avrupa'ya iyice entegre olduğu bir dö- nemde gerçekleştirilir. Bu konuyla ilgili öneri ve çalış- maları olan uzmanlardan biri de *İslah'üt-Takvim*'in⁹ yazarı ve *Takvimü's-Sin'in*¹⁰ hazırlayıcısı Gazi Ah- med Muhtar Paşa'dır. Paşa'nın, Rumî takvimin dü- zenlenerek Avrupa takvim sistemine entegre, yani milâdî takvimde olduğu gibi, yıl başlangıcının Ocak olarak kabul edilmesi yönünde kendisinin de üyesi olduğu Meclis-i Âyan'a 18 Nisan 1910'da vermiş oldu- ğu önerge uzun müzakerelerin ardından reddedilir.¹¹

Said Halim Paşa hükümeti, aynı şekilde Ocak ayını senenin başlangıcı olarak kabul eden "takvim-i garbî"yi (*milâdî takvim*) esas alan bir kanun tasarınsını 1916 yılında Meclis-i Mebusana sunar; konuyla ilgili olarak mebuslar arasında cereyan eden görüşmele- rin odak noktasını, yeni bir takvime olan ihtiyaçtan ziyade, bu takvimin başlangıç tarihinin Hristiyanla-

Takvim (190218)
Tarih (190321)

MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN

01 Temmuz 2021